

Kieltolaki ei kuivattanut Suomea

”Ei täällä ainakaan voi huomata, että on kieltolaki. Juopuneita näkee runsaasti erittäinkin lauantai- ja sunnuntai-iltoina. Puukotuksia ja tappeluita on hyvin usein, samoin murhia ollut useita. Useimmissa tapauksissa on väkijuomilla ollut osansa.”

(Elimäen kunnanlääkärin lausunto, Kieltolakitiedustelu vuonna 1923)

Kieltolaki oli voimassa Suomessa 1.6. 1919–5.4.1932. Vuonna 1917 säädetty asetus kielsi yli kaksi tilavuusprosenttia alkoholia sisältävien aineiden valmistuksen, maahantuonnin, myynnin, kuljetuksen ja varastoinnin. Poikkeuksena oli lääkinnällisiin, teknillisiin tai tieteellisiin tarpeisiin tarvittava alkoholi.

Alkoholikiellon pitkä historia

Aikalaisnäkökulmasta kieltolaki ei ollut kovin dramaattinen muutos. Viina ei aiemminkaan vIRRannut kovin vapaana. Kunnat olivat saaneet kieltää alkoholin myynnin ja anniskelun sekä päihtyneenä esiintymisen alueellaan 1890-luvulta alkaen. Näin maaseutu kuivatettiin tehokkaasti. Vuonna 1900 Suomessa oli enää vain kymmenen kuntaa, jotka sallivat alkoholin myynnin alueellaan (Peltonen 1997). Suurin osa suomalaisista asui maaseudulla, joten kunnalliskieilloilla oli suuri vaikutus kansan enemmistön alkoholin saantiin.

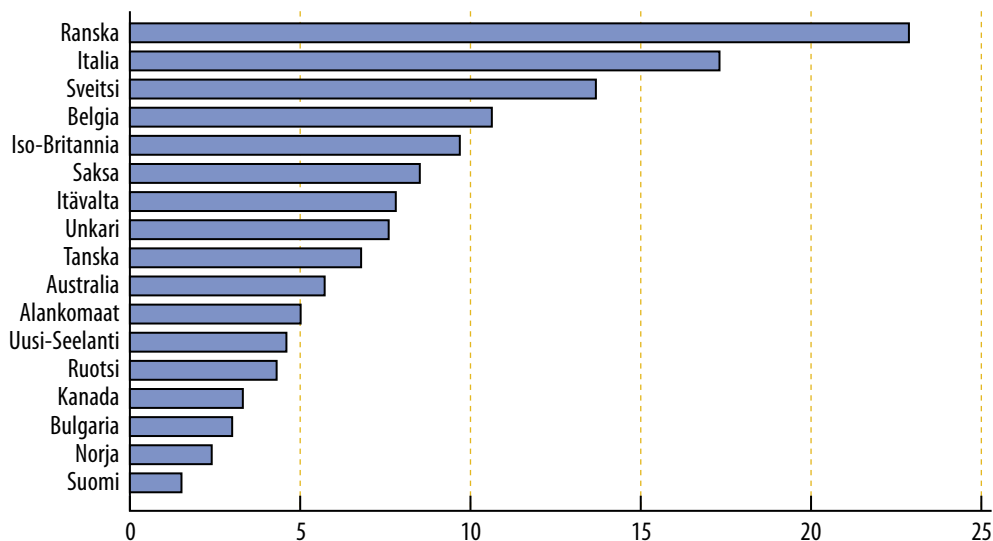
Eduskunta hyväksyi kieltolain 31.10.1907, pöytäkirjan mukaan yksimielisesti ”samalla seisalleen nousten”. Lehdistössä tosin kerrottiin, että istujia ja ”puolitangossa” seisojakin oli. Erityisesti ruotsalaisen puolueen edustajat epäilivät lakia. Päätöksen voimaantulo kesti vielä pitkään. Toisin kuin yleisesti väitetään, Venäjän keisari ei hylännyt kieltolakia,

vaan sitä ei koskaan edes viety keisarin eteen vahvistettavaksi. Tästä pitivät huolen vuosina 1907–1909 toimineet lakia vastustaneet suomalaiset senaatit. Myöhemmin esteenä olivat venäläisen hallinnon byrokraatia ja venäläistämistoimenpiteet (Kaartinen 2011).

Vaikka kieltolaki ei vielä ollutkaan voimassa, ensimmäisen maailmansodan vuoksi laaditut säädökset lopettivat alkoholinkäytön lähes kokonaan vuonna 1914. Tilaisuus varsinaisen kieltolain vahvistamiselle koitti, kun maaliskuun vallankumous mullisti Venäjän keisarikunnan hallinnon. Kieltolakia tuli ajamaan ensimmäistä kertaa suomalainen, enemmistöltään kieltolakimielinen ja edeltäjistään poiketen runsaasti myös suurimman ja kieltolaki-myönteisimmän puolueen eli sosiaalidemokraattien edustajia sisältänyt senaatti. Kerenskin hallitus vahvisti senaatin pyytämän lain 29.5.1917; voimaan se astui 1.6.1919. Kieltolaki yhdistettiin juhlapuheissa vapautteen ja kansan itsenäisen tahdon ilmaisemiseen.

Kieltolaki tuli jo valmiiksi kuivaan maahan

Suomalaisten erityislaatuinen juoppous on tavanomainen selitys kieltolain voimaantulolle Suomessa. Alkoholin kulutus ei kuitenkaan ollut Suomessa poikkeuksellisen suurta ennen kieltolakia. Pikemminkin asia oli päinvastoin.

KUVA 1. Keskimääräinen alkoholin vuosikulutus eräissä maissa vuosina 1906–1910, litroina sataprosenttista alkoholia asukasta kohden (Tuhti 1938).

Vanhan raittiuskirjallisuuden esittämä kuva erityisen suuresta paloviinan kulutuksesta ennen kotipolton kieltoa (1866) on liioitteleva. Viinanpolto-oikeus oli vain mautilojen ja kaupunkikiinteistöjen omistajilla. Alkoholin käyttökään ei ollut täysin säätelemätöntä. Oikeus viinan juomiseen ja juopumiseen oli lähinnä itsensä elättämään pystyvillä miehillä. Tilallismiehet valvoivat vaimojensa, palkollistensa ja alaikäisten viinankäyttöä. Yletöntä juopottelua ehkäisivät myös viljan niukkuus sekä kylvön ja sadonkorjuun kiivas työtahti (Peltonen 1997, Apo 2001, Ahonen 2003).

Vuosina 1906–1910 Suomessa kulutettiin 1,5 litraa sataprosenttista alkoholia asukasta kohden, mikä oli pienin määrä vertailussa muuhun maailmaan (KUVA 1). ”Humalahakuinen” alkoholikulttuuri ja rajoittava alkoholipolitiikka eivät olleet ainutlaatuisia, suomalaiskansallisia ilmiöitä. Kieltolakivaatimuksia esitettiin yleisesti ympäri maailman. Valtiollisia tai alueellisia kieltolakeja oli voimassa muun muassa Norjassa, Islannissa, Yhdysvalloissa, Kanadassa ja Neuvosto-Venäjällä.

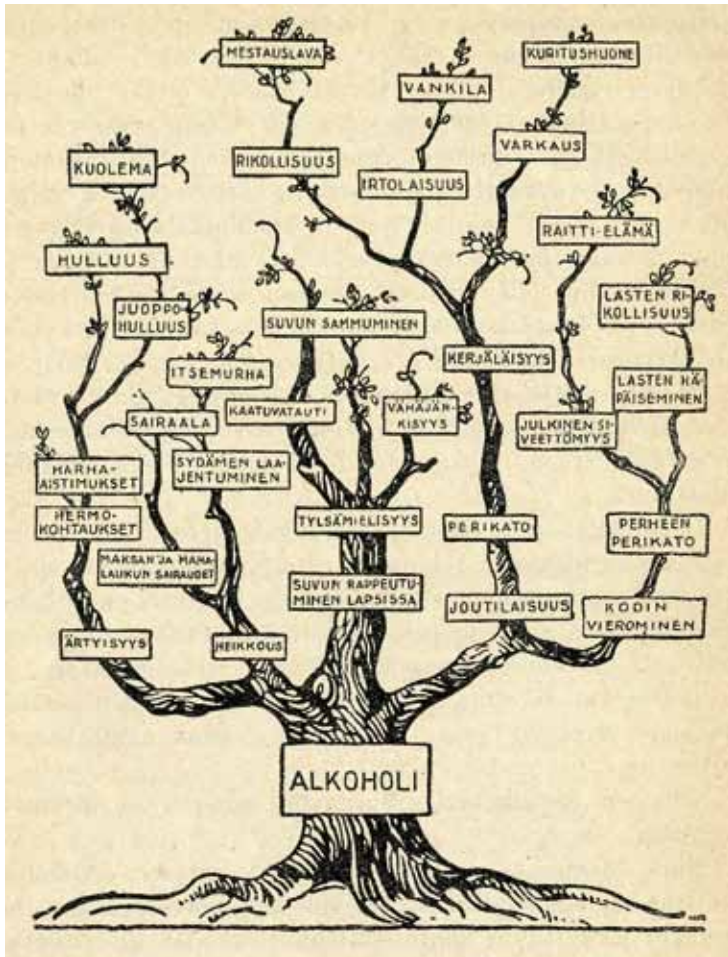
Maaseudun kuivuttua 1800-luvun lopulla alkoholinkäytöstä tuli lähinnä kaupunkilaista tapakulttuuria. Kulutus jakautui varsin epätasaisesti: alkoholia käytti todennäköisesti vain pieni vähemmistö. On mahdollista, että

alkoholia juotiin harvoin mutta paljon kerralla. Siksi juopuneena esiintyminen on voinut pienestä asukaskohtaisesta keskikulutuksesta huolimatta olla varsin silmiinpistävä ilmiö (Sulkunen 1986, Peltonen 1997).

Kansan, työväenluokan ja perheen parhaaksi

Ehdoton raittius yhdistettiin muodissa olleeseen ihmisrodun jalostukseen. Lääketieteen oli 1800-luvun lopussa tullut käsitys, jonka mukaan alkoholinkäyttö aiheutti perintöaineksen huonontumista, degeneraatiota. Kaikki lääkärit eivät tosin jakaneet käsitystä. Raittiusliike kuitenkin uskoi tähän ja levitti tietoa tehokkaasti. Eugeniikka palveli tavoitetta vahvan kansakunnan luomisesta, puolustuskyvyn parantamisesta. Raittiille vanhemmille syntyi terveitä, voimakkaita lapsia. Viitattiin ruumiilliseen ja henkiseen ”elonkuntoisuuteen” (Peltonen 1988, Halmesvirta 1998, Mattila 1999, Kaartinen 2011).

Raittiusvalistus levitti tietoa alkoholin haitallisista vaikutuksista ihmisen ruumiiseen ja mieleen. Kieltoalaista käydyssä julkisessa keskustelussa kansanterveyttä koskevat argumentit olivat kuitenkin sangen harvinaisia. Kieltoalaa pidettiin ennen kaikkea halpana ja suh-

KUVA 2. Alkoholin vaikutukset 1920-luvun kansakoulun raittiusoppikirjassa esitettynä (Tupala 1928).

teellisen helposti toteutettavana sosiaalilakina. Sen päämääränä oli erityisesti yhteiskunnan ja sen perusyksikön perheen suojeleminen köyhyydeltä, väkivallalta, rikoksilta ja ”siveetömyydeltä” (KUVA 2).

Kieltolaki säädettiin ja tuli voimaan ennen kaikkea siksi, että sillä uskottiin olevan laajojen kansanjoukkojen tuki. Lähes kaikkien naisten oletettiin olevan kieltolakivaatimusten takana. Myös järjestäytynyt työväki esiintyi julkisuudessa kieltolain tukipilarina. Vuonna 1906 toteutunut molempien sukupuolien yleinen ja yhtäläinen äänioikeus merkitsi sitä, että (oletettua) naisten ja työväestön laajojen massojen kieltolakia kannattavaa mielipidettä ei voinut jättää huomiotta.

Sekä porvarillinen raittiusväki että järjestäytynyt työväki valmistautuivat kieltolain avulla taisteluun. Porvarilliset pelkäsivät itänaapuria, Neuvosto-Venäjää tai Neuvostoliittoa. Suomen aseena miesvahuudeltaan ylivoimaista vihollista vastaan olisi moraalinen selkäranka ja kieltolain myötä raitis ja terve kansa. Järjestäytynyt työväki valmistautui samoin perustein luokkataisteluun.

Vaikutus juomatapoihin

Niin aikalaislähteiden kuin myöhemmänkin keskustelun kieltolakikuva rakentuu pitkälti samoista aineksista. Väitetään, että kieltolaki sai ihmiset kuluttamaan enemmän alkoholia

KUVA 3. Kieltolakia vastustanut kampanjajuliste vuodelta 1931. Kuva: Kansallisarkisto.

ja että se muutti juomatavat humalahakuisemmiksi ja aiheutti väkivaltarikollisuuden huikean kasvun.

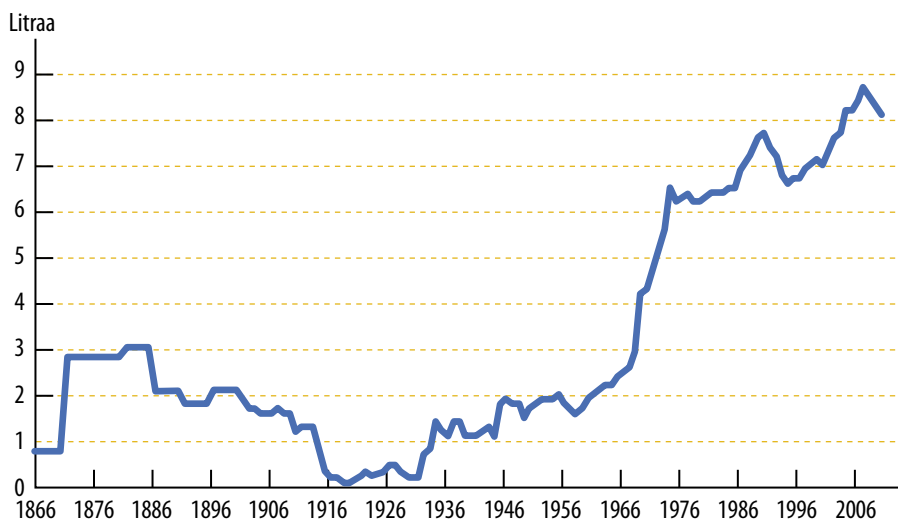
Raitistiko kieltolaki Suomen kansaa niin kuin oli toivottu ja odotettu? Vai lisäsikö kieltolaki juoppoutta ja siitä seuraavia ongelmia? Vai oliko sillä mitään vaikutusta? Kieltolaki-aikana oli ja edelleenkin on vaikeaa hahmottaa, kuinka paljon alkoholia tuon ajan Suomessa kulutettiin ja millaista oli silloinen alkoholikulttuuri. Laittomasta toiminnasta on vaikea saada luotettavaa tietoa.

Eräs yleisesti esiintynyt väite aikalaisten kieltolakikeskustelussa oli, että laki vähensi työläisperheiden alkoholinkäyttöä. Tätä käsitystä esiintyi myös niillä, jotka muuten moittivat kieltolain vaikutuksia. Saman asian kääntöpuolelta tuotiin ilmi, että juoppous oli yleisintä sivistyneistössä tai porvaristossa, joka näytti kansalle huonoa esimerkkiä. Juomatavan leviämistä naisiin ja nuorisoon – yleensä sanapari esiintyi yhdessä – valiteltiin useissa kirjoituksissa läpi kieltolakiajan.

Suurin osa tuon ajan juopumus-syytteistä kohdistui työväkeen. Syytteiden määrä oli suurin 20–29-vuotiaiden ikäryhmässä, myös suhteessa ryhmän kokoon. Juopumusrikostilastojen perusteella ei näytä siltä, että kieltolakiajan naiset olisivat olleet juopotteluun taipuvaista väkeä. Naisten tekemien syytteen johtaneiden juopumusrikosten osuus oli vuonna 1922 vain 1,9 % ja vuonna 1927 2,9 %. Vuosina 1922–1924 kaikkien Suomen kaupunkien tuhatta miesasukasta kohden tehtiin 143,2–208,6 juopumuspidätystä. Tuhatta kaupunkilaisnaisista kohden tuli samoina vuosina vain 4,2–8,3 pidätystä. Naisten juopumuspidätysten kohdistuminen samaan pieneen ryhmään oli tyypillisempää kuin miehillä. Samat naiset pidätettiin yhä uudestaan ja uudestaan. Naisten juominen liittyi usein prostituutioon (Häkkinen 1995). Toisaalta alkoholin lääkekäyttö lienee ollut tavallista ylempien yhteiskuntaluokkien naisilla: alkoholia määrättiin lääkkeeksi ”naisten vaivoihin”.

Ylempiin yhteiskuntaluokkiin kuuluneilla oli huomattavasti parempi mahdollisuus laillisen alkoholin saamiseen ja nauttimiseen. Esimerkiksi Helsingissä ”paremman väen” asuinalueilla sijainneet apteekit myivät valtaosan Helsingissä myydystä apteekkialkoholista (Hahle 1988). Työväestöllä ei ollut varaa lääkealkoholiin, eivätkä työläisalueiden lääkärit suostuneet kirjoittamaan potilailleen alkoholireseptiä yhtä auliisti kuin keskustan alueella toimineet. Rahvas joutui tyytymään salakuljettuun spriihin. Apteekkialkoholi voitiin ostaa laillisesta paikasta ja nauttia kotona tai suljetussa seurassa. Näin ei jouduttu tekemisiin poliisin kanssa. Sen sijaan laittoman alkoholin saamiseksi oli mentävä paikkoihin, joita poliisi tai muut viranomaiset saattoivat tarkkailla. Työväestöllä ja nuorilla aikuisilla ei ollut yhtä hyvää mahdollisuutta juoda suojaisissa paikoissa kuin ylempiin yhteiskuntaluokkiin ja vanhempiin ikäryhmiin kuuluvilla. Siksi heistä todennäköisesti suurempi osa jäi kiinni.

Kieltolain kannattajat olivat tyytyväisiä, kun häiriötä aiheuttanut julkijuoppous näytti vähentyneen ja erityisesti maaseudun juhlatilaisuudet, iltamat, maantiet ja markkinat rauhoituivat. Monet kieltolain vastustajatkin myönsi-

KUVA 4. Alkoholijuomien tilastoitu kulutus Suomessa sataprosenttisena alkoholina asukasta kohti vuosina 1866–2010. Vuosien 1919–1931 luvut perustuvat apteekkialkoholin kulutukseen. Tilastoitu kulutus ei sisällä laitonta maahantuontia, matkustajatuontia eikä laillista tai laitonta kotivalmistusta. Lähteet: Alkoholijuomien kulutus. SVT. THL, Valvira; apteekkialkoholin kulutuksesta Komiteanlausunto n:o 8, 1926 ja Komiteanmietintö n:o 7, 1946.

vät, että laki oli siistinyt katukuvaa. He pitivät kuitenkin pahempina salaa kotona juomista, joka oli lisääntynyt kieltolakiaikana.

Kieltolain väitettiin yleisesti muuttaneen juomatapaa väkevämpiä juomia suosivaksi. Niiden nauttimisen seuraukset olivat pahempia kuin mietojen juomien. Väkevämmät juomat saattoivat juomarit järjettömään tilaan. Juomattavan muuttumisen uskottiin lisänneen kieltolakiaikana henkirikoksia, tappoja (**KUVA 3**).

Pirtu oli kuitenkin vain yksi selittävä tekijä poikkeukselliselle väkivalta-aallolle kieltolain aikana. Suomi ei suinkaan ollut ainoa maa, jossa henkirikostilastot olivat sotien välillä synkät. Euroopan reunoja kierteli vyöhyke, jossa väkivalta oli yleistä. Siihen kuuluivat Portugali, Espanja, Italia, Balkanin niemimaa, Itä-Eurooppa ja Venäjä. Alkoholikulttuuri tai -politiikka ei ainakaan ollut yhteinen selittävä tekijä näiden maiden suurille henkirikosmäärille. Perimmäisenä väkivallan syynä oli nopea yhteiskunnallinen ja taloudellinen murros. Nuorien ikäluokkien poikkeuksellisen suuri koko kärjisti tilannetta. Poliittinen järjestelmä ehkäisi kansalaisvaikuttamista. Pirtun ohella nuorten asenteisiin vaikuttivat käsiaseet sekä arvoma-

ilma, jossa väkivalta yhteiskunnallisen toiminnan keinona oli hyväksyttävää (Lehti 2001).

Kaikkien aikojen viinatulva?

Kieltolakia edeltäneen ajan alkoholin kulutushuippu oli vuosina 1881–1885. Tilastoitu, laillinen kulutus oli tuolloin 2,95 litraa sataprosenttista alkoholia henkeä kohti. Vasta vuoden 1969 keskioluen maitokauppoihin tuonut lainsäädäntö nosti suomalaisten kulutuksen yli ajanjakson 1881–1885 tason. Ennen sotakielttoa 1911–1913 alkoholin tilastoitu, laillinen kulutus oli 1,4 litraa sataprosenttista alkoholia asukasta kohti (**KUVA 4**). Kieltolakiajan laillinen (apteekkialkoholi) ja laitton kulutus (mm. Itämeren satamista Suomeen lähteneiden alkoholilaivojen lastimäärien perusteella) oli tutkijoiden arvioiden mukaan yhteensä 1,5–2,3 litraa absoluuttista alkoholia asukasta kohti (Kallenautio 1979, Hahle 1988). Ennen kieltolakiakin esiintyi laitonta, tilastoimatonta alkoholin maahantuontia ja valmistusta. On siis todennäköistä, että alkoholin kulutus hie- man väheni kieltolain aikana.

Jos alkoholinkulutuksessa tapahtuikin muutos kieltolain aikana, on vaikea syyttää tai **2449**

kiittää siitä juuri kieltolakia. Ei voida tietää, mihin suuntaan kulutus Suomessa olisi muuttunut, jos lakia ei olisi säädetty. 1920-luvun Suomessa tapahtui monia muutoksia, jotka todennäköisesti olisivat lisänneet alkoholin-kulutusta, jolle kieltolakia olisi ollut. Yleinen elintaso parani, ihmisillä oli enemmän rahaa ja vapaa-aikaa. Sukupuolten ja yhteiskuntaluokkien tasa-arvo lisääntyi. Tavat ja tavarat, jotka ennen olivat olleet pienen yläluokkaisen ja usein miehisen eliitin yksinoikeutta, olivatkin nyt yhä suuremman joukon ulottuvilla. Liikennevälineet kehittyivät ja alkoholia oli helpompi kuljettaa. Halpaa salakuljetettua spriitä oli runsaasti tarjolla muuallakin kuin kieltolaki-kaissa.

Kieltolain aikana juomatapa on todennäköisesti muuttunut kahteen suuntaan. Toisaalta juomat saattoivat 96-prosenttisen pirtun tultua markkinoille väkevoityä ja ne ehkä nautittiin nopeammin. Raju humala on saattanut yleistyä. Juomisen salaamisen vuoksi alkoholin käyttö on voinut siirtyä enemmän kotien kätköihin. Tämä on saattanut lisätä perheiden kärsimyksiä. On kuitenkin todennäköistä, että täysin raittiiden osuus kasvoi kieltolaki-aikana. Monet, jotka ennen kieltolakia olivat käyttäneet laillisesti vähäisiä määriä, lopettivat ehkä alkoholinkäytön kokonaan, kun siitä tuli laitonta. Koska täysin raittiita oli huomattava osa kansasta, kulutus lienee kasaantunut pienelle vähemmistölle. Tämä merkitsee sitä, että ne, jotka kuluttivat, kuluttivat todennäköisesti varsin paljon.

Mielikuvissa kieltolain aikainen kulutus ja tuolloiset juomatavat ovat usein hurjempia kuin milloinkaan. Tämä tuskin pitää paikkaansa. Alkoholin kulutus oli kieltolaki-aika mukaan lukien viime vuosisadan Suomessa poikkeuksellisen vähäistä ja lähes täysin miesten varassa vuonna 1969 keskioluen ”vapautaneeseen” lakimuutokseen saakka (Mäkelä ym. 2010).

Kieltolain tappion syyt

Varsin pian kieltolain voimaantumisen jälkeen havaittiin, ettei laki näyttänytkaan parantavan merkittävästi niitä epäkohtia, joihin sen

oli pitänyt vaikuttaa. Poliittisilla päättäjillä ei kuitenkaan ollut uskallusta tai halua toimia kieltolain muuttamiseksi. Uskomus naisten ja työväestön laajojen massojen – äänestäjien enemmistön – kieltolakikannatuksesta ei juuri horjunut ennen vuoden 1931 kansanäänestystä. Äänestystulokset osoittivat, että kansa oli saanut tarpeekseen kieltolaista. Lain täydellinen kumoaminen sai yli 70 % kaikista hyväksytyistä äänistä. Erityisesti naisten voimakkaaksi osoittautunut kieltolain vastustus (yli 65 % naisten äänistä) sai aikalaiset hämmästyneen. Naisten kun ajateltiin olevan raittiita ja miehiä ihanteellisempia.

Kieltolailta odotettiin paljon. Ei riittänyt, että laki hillitsisi alkoholinkulutusta, vaan sen uskottiin lopettavan se lähes kokonaan. Laittoman väkijuomaliikkeen laajuus yllätti aikalaiset. Moni ehdotonta raittiutta kannattanut absolutistikin lienee äänestänyt kieltolakia vastaan siksi, että laki ei näyttänyt toimivan käytännössä.

Jos raittiustilanteesta ei voinutkaan todeta mitään varmaa, kieltolaki kuitenkin heikensi yleistä moraalialia. Lakia rikottiin hyvin yleisesti. Aikalaisia huolesti erityisesti sivistyneistön moraalialia. Sen kun olisi pitänyt olla esimerkkinä muille. Nimimerkki Perheenäiti kirjoitti Uudessa Suomessa vuonna 1925:

”Sehän [kieltolaki] vetää moraalisesti parratasolle yksinpä sivistyneistömmekin, niin että esim. lääkärit ja apteekkarit, joiden toimena ennen oli parantaa ja lääkittää ihmisen sairautta, nyt sitä edistävät. – – Mutta onko sillä mitään eroa, että nyt saa väkijuomia apteekkeista ja salakauppiailta. siihen nähden, että niitä ennen sai vakituksista myymälöistä? Onhan sillä suuri ero sekä käytännöllisesti että siveellisesti. Sillä eikö se asia, että alkoholisti nyt menee lääkäriin ja livertelee vilustumisesta y.m. pyytäen reseptiä pysytä häntä yhä edelleenkin alkoholistina, tee hänestä vielä lisäksi jonninjoutavaa, ihmisarvoa alentavaa teeskentelijää.”

Ennen lain voimaantumista raittiussväki oli haaveillut alkoholikiellon pienentävän kansan verotaakkaa, koska raittiuden vallitessa ei enää

KUVA 5. Kieltolakia vastustanut valomainos Helsingin Pitkäsillan luona. Kuva: Museovirasto.

tarvittaisi suuria vankiloita, mielisairaaloita, kunnallis- ja lastenkoteja tai poliisivoimia. Kieltolain piti myös lisätä kansan ahkeruutta ja työtehoa ja sitä myöten vaurautta. Kävikin päinvastoin: kieltolakirangaistuksia sovittaneet vangit täyttivät vankilat ja kieltolain valvontakoneisto oli jatkuvassa kilpavarustelussa lain rikkojien kanssa. Kieltolain toimeenpano oli kalliimpaa kuin etukäteen luultiin. Erityi-

sen ajankohtaiseksi kieltolain vaikutus talouteen tuli pula-ajan alkaessa 1920-luvun lopulla. Vuoden 1931 kansanäänestyksen edellä Suomen valtionkassa kaipasi kipeästi täytettä ja hallitus oli valmis hautaamaan kieltolain mahdollisimman nopeasti alkoholiverojen toivossa. Maailmanlaajuinen lamakausi kaatoi kieltolait myös muissa kieltolakimaissa (**KUVA 5**). ■

AIIJA KAARTINEN, tutkijatohtori

Helsingin yliopiston politiikan ja talouden tutkimuksen laitos, talous- ja sosiaalhistoria
PL 54, 00014 HY

KIRJALLISUUTTA

- Ahonen J. Raittiuden voima. Raittiuden Ystävät 1853–2003. Helsinki: Otava 2003.
- Apo S. Viinan voima. Näkökulmia suomalaisten kansanomaiseen alkoholiajatteluun ja -kulttuuriin. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2001.
- Hahle P. Apteekit alkoholinjakelukeksuksina kieltoain aikana. Suomen historian pro gradu -tutkielma. 1988. (Painamaton)
- Halmesvirta A. Vaivojensa vangit. Kansa kysyi, lääkärit vastasivat – historiallinen vuoropuhelu 1889–1916. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy 1998.
- Häkkinen A. Rahasta – vaan ei rakkaudesta. Prostituutio Helsingissä 1867–1939. Helsinki: Otava 1995.
- Kaartinen A. Kansan raittiudeksi ja kotien onneksi. Naisten kieltoalakimieliopiteet ja toiminta kieltoain puolesta ja sitä vastaan 1919–1932. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2011.
- Kallenautio J. Kieltolaki ja sen kumoaminen puoluepoliittisena ongel-

- mana. Alkoholitutkimussäätiön julkaisuja n:o 31, 1979.
- Kieltoalakitiedustelu vuonna 1923. SVT XXXII Sosialisia erikoistutkimuksia VII, Helsinki 1925.
- Lehti M. Väkivallan hyökyaalto. 1900-luvun alkuvuosikymmenten henkirikollisuus Suomessa ja Luoteis-Virossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 178, Helsinki 2001.
- Mattila M. Kansamme parhaaksi: rotuhygieniä Suomessa vuoden 1935 sterilointilakiin asti. Bibliotheca historica 44. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura 1999.
- Mäkelä P, Mustonen H, Huhtanen P. Miten Suomi juo? Alkoholinkäyttötapojen muutokset 1968–2008. Kirjassa: Mäkelä P, Mustonen H, Tigerstedt C, toim. Suomi juo. Suomalaisten alkoholinkäyttö ja sen muutokset 1968–2008. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitoks 2010.
- Peltonen M. Kerta kiellon päälle. Suomalainen kieltoalakimentaliteetti.

- Vuoden 1733 juopumusasetuksesta kieltoain kumoamiseen 1932. Helsinki: Hanki ja Jää, Tammi 1997.
- Peltonen M. Viinapästä kolerakauhuun. Kirjoituksia sosiaalhistoriasta. Helsinki: Hanki ja Jää 1988.
- Sulkunen I. Raittius kansalaisuskontona. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin. Historiallisia tutkimuksia 134. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura 1986.
- Tuhti R. Alkoholijuomien kulutus eri maissa. Kirjassa: Hynninen E, Salmensaari SS, Taskinen K, Pohjanoksa YP, toim. Alkoholikysymys taloudellisena, fysiologis-patologisena, eettisenä ja yhteiskunnallisena kysymyksenä ynnä väkijuomien käyttöä säännöstelevät järjestelmät. Jyväskylä: K.J. Gummerus osakeyhtiö 1938.
- Tupala V. Raittiusoppi kansakouluja sekä kansakoulun jatko-opetusta varten. Otava 1928.

Lääkärin joulutesti: Nautitaanko jouluaterian kanssa?

